

lige språk, nemlig at noen av storbyenes problemer sannsynligvis kan løses ved tilgjengelige virkemidler, mens andre neppe kan løses uten å gå

drastisk til verks mot den generelle urbaniserings-tendens som preger moderne samfunnsutvikling.

Gemenskap og isolering i stadsmiljö

Människors förhållande till andra människor konstituerar den sociala strukturen. Denna har som känt såväl en rumslig gestaltning som återverkningar på personlighetsplanet. Det är denna korrespondens föreliggande artikel handlar om. Den innehåller först två karaktärsticker av livet i stadsmiljö: den rumsliga och mentala sektoriseringen av personligheten samt den sociokulturella hemlösheten i nya bostadsmiljöer. Därefter följer några spekulativa funderingar kring frågan varför sociala mål är så svåra att förverkliga.

Rita Liljeström är lektor vid sociologiska institutionen i Göteborg.



Rita Liljeström

Ord blir lätt slitna i debatten. Så också gemenskap och isolering. Det gäller att ruska liv i dem. Smaka på några sociala synonymer, sug gärna på orden:

”gemenskap, beröring, förbindelse, kontakt, samhörighet, sammanhang, inre samband, enhet, enighet, endräkt, umgänge, samliv, samvaro...” och ”avskild, avlägsen, avstängd, instängd, avskuren, avsöndrad, ensamliggande, enslig, enstaka, fristående, ensamstående, övergiven, lämnad åt sig själv, ensamboende, tillbakadragen, utanförstående...”

Känner ni igen den fond av erfarenheter som finns lagrade i språket? Alla orden återger erfarenheter av människors förhållande till andra människor. Synonymerna på isolering återger

rent spatiala relationer. Det har väl sina rötter i glesbygd, men de återger likafullt psykologiska upplevelser i trängsel och tätort.

Rummets och personlighetens ”sektorisering”

När städerna växer följer en skalförskjutning som bl.a. möjliggör en ökad rumslig differentiering. Man kan bygga upp ändamåls-specifika miljöer kring en dominerande aktivitetstyp. Göran Lindberg (1) ger en beskrivning av den planerade urbanismen som livsform. Han noterar hur de större städerna erbjuder en mångfald av olika miljöer, men paradoxalt nog blir miljöerna allt ensidigare i sin utformning. De blir allt mer specialiserade på en enda funktion — till att vara

Det som i det urbana fågelperspektivet ter sig som stimulerande mångfald och rika möjligheter blir i stadsdelsfamiljens grodperspektiv tämligen ensartade omgivningar.

bostadsområden, affärscentra, industriområden, skolområden, sjukhusområden, kontorsområden eller rekreationsområden.

Eftersom bostadsområden är avsedda för boende blir det lätt händelsefattiga miljöer som ger en känsla av påtvungen isolering och en hög standard av tristess. Stordriftslösningar med långa husserier förbilligar byggandet och höjer standarden, men de bidrar samtidigt till att ge vidsträckta områden en ensartad yttre prägel. Angränsande bostadsområden är i regel lika standardiserade och utarmade på händelser. Och mer än så, eftersom boendet är sig likt är urvalet av händelser praktiskt taget identiskt. Det är sällan mödan värt att söka sig till andra bostadsomgivningar.

Det som i det urbana fågelperspektivet ter sig som stimulerande mångfald och rika möjligheter blir i stadsdelsfamiljens grodperspektiv tämligen ensartade omgivningar.

Trots stadens vidsträckthet och folkrikedom lever den gängse stadsbon i små närmiljöer — trots att hon/han arbetar i stora företag, så är det inte många hon känner där. Trots att hon dagligen passerar förbi långa stadslandskap och trots bostadsområdenas granntäthet, så har stadsbon bara små fläckar av förtrogenhet i denna stora brokiga och monotona värld. Till skillnad från vad som gäller i bofasta "hembygder" är denna lokalkännedom inte överskådlig, utan kringspridd till de olika aktivitetspunkter som ingår i stadsbons aktuella livsradi. Det finns ingenting annat som binder punkterna samman, än det faktum att en och samma person råkar besöka dem regelbundet.

Den moderna stadsbon existerar i många delvärldar. Han måste lära sig att koppla om till nya förväntningar, att skifta rollen vid inträde till sina olika "livsrum" av målspecialiserade relationer. De olika livsrummen (arbetet, familjen,

fritiden m m) lyder under olika lagar, de fyller olika funktioner, de omfattar olika personer, de ställer olika krav. Till skillnad från mångfunktionella miljöer, så tar dessa separata livsrum sällan i anspråk hela individen. I stället för att ge sin fulla lojalitet, ger han en del av sin lojalitet, en del av sin tid, en del av sitt intresse. (2)

Det som är kringspritt måste åter sammanföras. "Rumslig differentiering av aktiviteter leder obönhörligen till att anspråken på trafikapparatens växel växer. Ett fysiskt drag som är mycket framträdande i modernt planerade områden är de stora ytor som upptas av rena trafikändamål. Vi har för det första de stora tillfartsvägarna som ofta lägger sig som effektiva barriärer runt bostadsområdena. Förutom att de förmodligen minskar de boendes benägenhet att företa strövtåg till angränsande områden, kan man misstänka att de på det psykologiska planet ger en känsla av instängdhet. Genom den intensiva och bullriga trafiken på dessa vägar, uppstår dessutom breda zoner kring dem, som blir mycket obehagliga att vistas i. Dessa ytor blir i praktiken ofta oanvändbara ur aktivitetssynpunkt och oestetiska ur upplevelsesynpunkt. Socialt liv av den typ som man förknippar med forna stads- och bygator är otänkbart under de fysiska betingelser som råder på och invid dessa trafikstråk" (Lindberg).

Men hur bringar man samman den sektoriserade personligheten? Mental differentiering av aktiviteter leder obönhörligen till att anspråken på den psykologiska integrationsförmågan ökar. Människans belägenhet, uppspaltad i inbördes okordinerade roller och relationer, har oroat många forskare. Man har talat om dehumanisering, depersonalisering, förlust av jaget och tilltagande känslor av absurditet: överklighet och brist på sammanhang. Synen på orsakssammanhangen är besläktad. Man hänvisar till männi-

Mental differentiering av aktiviteter leder obönhörligen till att anspråken på den psykologiska integrationsförmågan ökar.

skors upplevelse av att inte ha någon kontroll över sin situation, deras upplevelse av bristande sammanhang, av att vara borttappade i den stora skalan, vilsna i ett system där teknologin, vetenskapen och byråkratin sätter djupa märken i de mentala och materiella villkoren.

En reservation är på sin plats. Beskrivningen av den moderna människans många livsrum stämmer dåligt på hemarbetande kvinnor. Deras livsrum baserar sig på kombinationen sovrum, barnkammare och kök. Kvinnorna är bundna på heltid i specialiserade innehållsfattiga deltidsmiljöer. Möjligheterna att kombinera olika aktiviteter har blivit svårare för att verksamheterna är rumsligt avskilda.

Funktionell differentiering av verksamheter medför sektoriell diskriminering om inte deltagandet i flera sektorer är praktiskt möjligt för många människor.

Den sociokulturella hemlösheten

Många stadsbor är inflyttade från mindre orter. De inflyttades relation till staden blir präglad av att de inte har samma förtrogenhet med orten som de bofasta, men också av att den sociala strukturen är annorlunda. De flesta av följande jämförelser mellan social struktur på vanliga avflyttningsorter och större städers förorter är hämtade från Åke Daun (3):

- man har fått fler grannar, men färre man hälsar på eller talar med.
- man brukade känna till vad som hände med människorna i ens omgivning — nu vet man ingenting, och ingen är heller intresserad av hur man själv har det.
- det var vanligt att folk hade tomter, trädgårdar, bersåer och "uteliv". Naturen var insprängd i samhället.
- barnen hade friare och bättre lekmöjligheter.
- det var över huvudtaget friare förut. I staden är det längre väg till de flesta platser som man vill nå. Utrymmet för spontana handlingar krymper. Man måste planera tiden hårdare.
- man deltog i ortens angelägenheter. Man kände till någotsånär hur det hela fungerade,

vem man skulle vända sig till. Det fanns lokalt föreningsliv kring politik, ungdom, idrott, nöjen m m. Numera är man inte med i några frivilliga organisationer. Man känner inte till förortens informella politiska struktur. Det står ingen på gatan eller på gården redo att kommentera nyheter.

- man har inga personliga minnen och ingen kollektiv historia knuten till förorten. Där äger inte heller rum några historieskapande händelser. Årshögtider och fester, som en gång varit sociala begivenheter har blivit privata.

Familjerna har få band till sin sociala omgivning. De lever i sina enskilda konstellationer av deltidsvärldar. Det finns knappast några gemensamma angelägenheter som påkallar kontakt mellan hyresgästerna. De har flyttat in i färdiga miljöer, inrutade och i detalj förplanerade för bestämda ändamål. Det finns ringa möjligheter att påverka miljön. Därmed känner man sig inte heller indragen i något ansvar för områdets angelägenheter.

Förorternas befolkning är kulturellt heterogen. Klass- och yrkesstrukturen är jämförelsevis blandad. Man har ibland velat tolka detta som ökande jämlikhet och demokratisering. Medan det å ena sidan är självklart, att segregation är av ondo, så är det ändå inte självklart att blandade bostadsområden i alla avseenden fungerar bra. Bland andra har Hilda Saarkoppel (4) pekat på att bostadsområdenas befolknings-heterogenitet i jämlikhetssyfte inte är förenlig med ambitionen att skapa goda sociala relationer. Det är nämligen naivt att tro att man med blotta "blandningen" skulle kunna åstadkomma särskilt mycket om inte andra åtgärder samtidigt verkar för utjämning. Det sociala livet kan näppeligen undgå att påverkas av motsägelsefullheten i att ar-

Det sociala livet kan näppeligen undgå att påverkas av motsägelsefullheten i att arbetslivets belöningar blir utdelade på grundval av prestation, medan man i övrigt skulle vara likar i alla avseenden utom betalningsförmåga.

Stadsmiljöernas och personlighetens
sektorisering, den socio-kulturella hemlösheten
och bristen på upplevd "problemgemenskap"
i bostadsmiljön bidrar alla till att öka
tendenserna till privatisering och atomisering.

betslivets belöningar blir utdelade på grundval av prestation, medan man i övrigt skulle vara likar i alla avseenden utom betalningsförmåga. Prestationsskillnaderna kan i och för sig vara helt diskutabla och bygga på förlegade värderingar, men skillnaderna i levnadsnivå är odiskutabla. Inga hyresbidrag kan undanskymma det faktum, att människors insatser ges olika värde i reda pengar. Människor är inte "statuskänsliga" och de har inte "sociala komplex" om de är medvetna om detta. De har sinne för realiteter.

I själva verket har man anledning att tro att befolkningsheterogeniteten bidrar till att öka anonymiteten, att den skapar socialpsykologiska trösklar som är svåra att överskrida. Gemenskap och kollektivbildningar uppkommer mellan människor som har gemensamma problem. Man diskuterar inte bilköp, sina socialbidrag, och hushållsutgifter med folk som ligger i ett helt annat löneläge. Eller hur? Man undviker politik och kontroversiella ämnen för att inte stöta sig med folk. Med andra ord, man har skapat situationer i vilka det personliga umgänget känns besvärande och denna miljöernas brist på entydiga sociala villkor och likartade problem verkar politiskt pacificerande.

Stadsmiljöernas och personlighetens sektorisering, den socio-kulturella hemlösheten och bristen på upplevd "problemgemenskap" i bostadsmiljön bidrar alla till att öka tendenserna till privatisering och atomisering: en benägenhet att kura ihop inåt, att skapa sig själv en egen liten värld som man mäktar hålla ihop — den stora världens komplexitet stänger man ute. Sålunda växer familism och privatmoral i ett samhälle med å ena sidan massensamhet, sociala problem och generationsklyftor, och å den andra, de nära nog autonoma funktionsområdenas (de ekonomiska, politiska och byråkratiska organisationer-

nas) resurskoncentration utan att vare sig den "privata" eller "uppspaltade" personen upplever att hon kan påverka eller vara delaktig i de samhälleliga skeendena (5).

Varför är sociala mål svåra att förverkliga?

"människor är dåliga djur. Mätta och belåtna i nya omgivningar utan andra brister än att de är utan styrning grips de likafullt av en oro och längtan som är teknokratin ovärdig".

Orden är Nils Christies'

Den norska kriminologen har skrivit en bok om skolan som social miljö. (6) Flera av hans reflektioner förefaller att ha giltighet vida utanför skolans område.

För skolväsendet gäller, att det har uppställts många övergripande sociala mål. Mål som är inspirerande och progressiva. Christie tar upp frågan om varför det är så svårt att realisera sociala mål, även sådana som det råder allmän enighet om. Han konstaterar då att man vid målformuleringar blundar för obekväma fakta. För skolsamhället pekar han på trenne blunder:

— Det är lite krasst att behöva tillstå att den förlängda grundskolan och den allmänna utbildningsexpansionen *också* betingas av att vi inte vet vad vi annars skall göra av 13—19-åringar som saknar bruksvärde i produktionen. Vi måste hålla dem från gathörnen, hur skoltrötta de än är. Här fyller skolan helt enkelt en *förvaringsfunktion*.

Skolan som social miljö blir förgiftad av att det hela tiden pågår en *sortering efter prestation*. En framtida klassindelning blir så att säga legitimerad med hjälp av betyg.

För det tredje, så blir lärare rekryterade på basen av ämneskunskaper. Deras uppgifter blir koncentrerade på att främja elevernas framsteg i de egna ämnena. Denna *ämneseffektivitet* gör att *de specialiserade kunskapsområdenas intressen* saboterar helheten, skolans allmänna sociala mål. Lärarna får lön och självkänsla ur kunskapsförmedling och betygsättning. "Förvaringen" är ingen erkänd funktion och för de sociala målen finns inga befattningar.

Hur ter sig då stadsplanering i samma krassa

Stadsplaneringens huvudsyfte är att lösa förvaring och förflyttning av olika kategorier av befolkningen.

belysning? Ur planeringssynpunkt gäller det i första hand förvaring av arbetskraften. Den produktiva delen av befolkningen skall göras bekvämt tillgänglig för produktionen, samt uppehållas i bostadsområden på lämpliga resavstånd under den tid de icke deltar i produktionen, dvs under fritiden, den sk privata tiden. Det är dessa produktiva kategorier som betalar välbefindet för de övriga.

I andra hand gäller det förvaring av den del av befolkningen som inte ingår i arbetskraften. De som ännu inte är lönsamma, men utgör investeringar på längre sikt, barn och ungdom. För barnförvaring planerar man barnstugor.

De unga blir internerade i utbildningsanstalter. Omskolningsverksamheten ökar interneringsmöjligheterna. För dem vars produktivitet har börjat avta inrättas uppehåll i arbetsvård och skyddade verkstäder. De gamla, vars insats är retroaktiv, blir förvarade i hem för retroaktiva. Därtill kommer planeringen för alla dem vars förvaringsfråga måste lösas av rent humanitära skäl, de sjuka och handikappade och slutligen för dem, vars förvaring är inhuman i syfte att skydda alla andra.

När alla väl är i gott förvar har stadsplanerarna gjort sitt. Stadsplaneringens huvudsyfte är att lösa förvaring och förflyttning av olika kategorier av befolkningen. Man planerar god förvaringsstandard efter mätbara normer — man hävdar inte någon kompetens ifråga om "livskvalitéer". Man söker förvisso rumsliga lösningar för "kontakt" och ytor för gemenskap. Men i termer av tekniska och rumsliga problem, icke som sociala processer.

I frågeställningarna ingår inga depressioner, nedsatt arbetsförmåga, utslagning, privatisering

och ensamhet, icke heller är man medveten om förkvävningen av de kollektiva kulturbärande processerna (det Christie menar med "styrning") på vilka människors upplevelse av gemenskap, solidaritet och sammanhang vilar. Sakkunskap om människans psykiska och sociala villkor har ej efterfrågats eller inte kunnat göra sig gällande bland de ämneseffektiva och fackspecialiserade teamen för miljöernas planering. För existerande problem har man haft socialvård och polis, men för de övergripande sociala problemen och den förebyggande verksamheten har det inte funnits planerande befattningar.

Om vi sammanfattar jämförelsen med skolsamhället, så visst har politikerna formulerat sociala mål, men man glider lite ovanpå — man vill inte dra det ner till

- att stadsmiljöns utformning bottnar i ekonomiska lösningar av förvaring och förflyttning.
- att den sociala skiktningen efter förmenta prestationer lägger hinder i vägen.
- att det inte finns sociala befogenheter och befattningar på tillämpningsnivån.

LITTERATUR:

- Göran Lindberg: Studiet av den planerade urbanismen som livsform, stencil vid Nordiska Sociologförbundets konferens 1972
- Benita Luckman: The Small Life-Worlds of Modern Man, i Social Research, vol. 37, nr. 4, 1970
- Ake Daun: Social struktur på mikronivå, SOU 1971:28
- Hilda Saarkoppel: Grannkontakt och bostadsintegration — en målkonflikt, Sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet, stencil 1972
- Anton Zijderveld: The Abstract Society, 1971
- Nils Christie: Hvis skolen ikke fantes, Universitetsforlaget, Oslo 1971